

**LIETUVIŲ KALBOS LEKSIKOS MOKYMO
PROBLEMOS IR REKOMENDACIJOS**

**Mokytojams lituanistams ir
švietimo sistemos vadovams**

Vilnius 2015

Projektą „Moderniosios lietuvių kalbos leksikos pokyčių integracija į mokymo turinį ir mokytojų dalykinių kompetencijų ugdymas“
rėmė Ugdymo plėtotės centras

Projekto vadovė

Vilija Dailidienė

Projekto vykdytojai

Asociacija „Lituanistų sambūris“
Lietuvių kalbos instituto
Bendrinės kalbos tyrimų centras

Leidinių sudarė

Rita Miliūnaitė
Aurelija Tamulionienė

Apklausų duomenis sistemino

Agnė Aleksaitė
Rita Miliūnaitė

Rašinėlių taisymų duomenis sistemino

Kęstutis Bredelis

Grižtamasis ryšys

Pastabas, klausimus, siūlymus
prašom siųsti Ritai Miliūnaitei
el. p. ritam@lki.lt

TURINYS

- 1. Apie projektą** (*Vilija Dailidienė*) 4
- 2. Leksikos mokymo problematika** (*Vida Lissauskienė*) 6
 - 2.1. Projekto seminaruose iškeltos leksikos mokymo problemos 6
 - 2.2. Leksikos mokymas, žodyno turpinimas ir teigiamų kalbinių nuostatų ugdymas 8
 - 2.3. Leksikos (naujažodžių, svetimybų, kompiuterijos terminų ir trumpinių) vartojimas šnekamojoje ir rašytinėje kalboje 8
 - 2.4. Klaidų klasifikavimas, tarminės, žargoninės ir naujosios leksikos vertinimas 9
 - 2.5. Mokytojų kvalifikacijos kėlimas ir metodinė pagalba 10
- 3. Dabartinė mokinių leksika. Leksikos mokymas ir vertinimas** (*Rita Miliūnaitė*) 11
 - 3.1. Projekto metu sukaupiti duomenys 11
 - 3.1.1. Mokinių ir mokytojų apklausos 11
 - 3.1.2. Mokinių rašiniai 12
 - 3.2. Leksikos vartojimas: mokinių kalbinės nuostatos ir jų kalbos būklė 13
 - 3.3. Leksikos mokymo turinys, šaltiniai ir motyvacija 14
 - 3.3.1. Leksika kaip mokymosi objektas, jos mokymosi motyvacija 14
 - 3.3.2. Mokymo turinys 14
 - 3.3.3. Vadovėliai ir kitos mokymo priemonės 15
 - 3.3.4. Žodynai 15
 - 3.3.5. Kalbos vertinimo aprašas 16
 - 3.4. Leksikos sluoksniai, jų mokymas ir vertinimas 17
 - 3.4.1. Leksikos taisyčių pobūdis ir klasifikacija 18
 - 3.4.2. Archajiškosios leksikos pateikimas 21
 - 3.4.3. Tarmybės 22
 - 3.4.4. Žargonybės 25
 - 3.4.5. Naujoji leksika 27
- 4. Užduotys leksikai mokyti** (pagal mokytojų ir mokslininkų siūlymus parengė *Dangira Nefienė*)
31
- 5. Nuorodos** 40

Vilija Dailidienė

Asociacijos „Lituanistų sambūris“ pirmininkė

1. APIE PROJEKTĄ

2015 m. birželį–lapkritį asociacija „Lituanistų sambūris“ ir Lietuvių kalbos instituto mokslininkai vykdė projektą „Moderniosios lietuvių kalbos leksikos pokyčių integracija į mokymo turinį ir mokytojų dalykinių kompetencijų ugdymas“, remiamą Ugdymo plėtotės centro.

Projekto aktualumas. Projekto būtinybė kilo iš supratimo, kad sparti technologijų raida ir globalizacijos procesai veikia lietuvių kalbą – naujų sąvokų srautas lemia naujų žodžių radimąsi, ypač greitai kinta mokinių kalba. Mokymo turinys ir mokymo priemonės yra pastebimai atitrūkę nuo šių pokyčių ir nebeatitinka modernios mokyklos, ugdančios visavertiškai gyvenimui parengtus jaunos žmones, gebančius kritiškai ir kūrybiškai vartoti lietuvių kalbą visose gyvenimo srityse, poreikių. Mokytojų darbo patirtis rodo, kad jie skirtingai vertina įvairius leksikos sluoksnius, t. y. tarminę leksiką, naujažodžius, ypač neadaptuotus skolinius. Iki šiol nebuvo vieningai nuspręsta, kaip formuoti mokinių požiūrį į šią leksiką, kaip vertinti jos vartojimą mokinių rašytinėje ir sakytinėje (tiek privačioje, tiek mokyklinėje) kalboje. Mokytojai elgiasi skirtingai, nėra bendros sistemos, todėl buvo nuspręsta, kad reikia diskusijos, kurioje būtų išsiaiškinta, kokių leksikos pokyčių mokinių kalboje pastebi patys mokytojai, kaip jie juos vertina, su kokiomis problemomis susiduria vertindami šiuos reiškinius, ir ką reikėtų daryti, kad vertinimas būtų suvienodintas.

Projekto tikslas – sudaryti sąlygas ir užtikrinti galimybę Asociacijos nariams apžvelgti dabartinės lietuvių kalbos leksikos kaitą, aptarti jos integraciją į mokymo turinį ir išgryninti galimus jos vertinimo principus mokymo procese. Šiam tikslui pasiekti buvo iškelti tokie **projekto uždaviniai**: aptarti mokinių leksikos kaitą; surinkti ir susisteminti informaciją, kokių problemų kyla vertinant leksiką mokinių rašto darbuose; surengti seminarą / diskusiją su mokytojais ir Lietuvių kalbos instituto mokslininkais; iš gautų rezultatų parengti ir pristatyti metodinę medžiagą mokytojams, kaip vertinti naująją leksiką.

Mokytojų seminarai.

Birželis. Pirmiausia buvo iškeltos hipotetinės problemos ir suplanuotas įvadinis seminaras. Jis vyko birželio 22 dieną Lietuvių kalbos institute. Seminare dalyvavo 43 mokytojai iš įvairių Lietuvos vietovių.

Siekiant seminaro uždavinių buvo atlikta mokymo turinio ir mokymo priemonių apžvalga (lietuvių kalbos leksikos mokymą apžvelgė mokytojos ekspertės Dangira Nefienė, Jurgita Petrauskaitė, Vida Lisauskienė). Leksikos normų ir klaidų sampratą mokykloje ir kalbos klaidų aprašą apibendrino lietuvių kalbos mokytojai ekspertai Kęstutis Bredelis, Aldona Šventickienė, Aurelija Lesauskienė, dr. Rita Miliūnaitė. Dirbdami grupėmis

mokytojai įvardijo probleminius mokyklinės kalbos leksikos vartojimo, mokymo ir vertinimo atvejus ir pasiūlė, kaip galėtų surinkti duomenų dabartinei mokinių leksikai ir požiūriui į jos kaitą ištirti.

Be to, į seminarą susirinkę mokytojai įgijo žinių apie šiuolaikinės lietuvių kalbos leksikos pokyčius ir jų tyrimus (prof. dr. Jolanta Zabarskaitė), naujus Lietuvių kalbos instituto sukurtus skaitmeninius lietuvių kalbos išteklius ir jų panaudojimą ugdymo procese: LKIIS (Lietuvių kalbos išteklių informacinę sistemą, įskaitant kalbos žaidimus), Naujažodžių duomenyną, Naujažodžių tartuvą, „Administracinės kalbos aktualijas“, Skolintų terminų ir jų atitikmenų žodyną, „Bendrinės kalbos“ žurnalą (dr. Rita Miliūnaitė). Mokytojai dalyvavo ekskursijoje po Lituaniistikos židinį.

Rugpjūtis–rugsėjis. Seminaro medžiaga apibendrinus buvo suformuluotos keturios problemos ir pagal jas rugsėjui skirtos užduotys mokytojams ir mokiniams. Aiškindamiesi šias problemas mokytojai uždavė mokiniams parašyti rašinėlį, tuos rašinėlius ištaisė ir atsiuntė į Lietuvių kalbos institutą, rašinėlių leksikos taisymus susistemino; paskatino mokinius atsakyti į apklausos, pateiktos internete, klausimus; atsakė į mokytojams skirtos apklausos, pateiktos internete, klausimus; atliko kūrybinę užduotį.

Spalis. 2015 m. spalio 26 d. Lietuvių kalbos institute vyko projekto „Moderniosios lietuvių kalbos leksikos pokyčių integracija į mokymo turinį ir mokytojų dalykinių kompetencijų ugdymas“ antrasis seminaras. Jame dalyvavo 37 mokytojai ir mokslininkai. Pirmieji pranešimai buvo skirti mokytojams supažindinti su mokyklai svarbiais pastarojo meto leksikografų darbais ir jų darbo ypatumais. Dr. Daiva Murmulaitytė skaitė pranešimą apie tai, kaip rašomas „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“, o doc. dr. Aldonas Pupkis supažindino su tarmių žodynais, aptarė jų ypatybes, kalbėjo apie mokytojo lituanisto vaidmenį išsaugant tarmes.

Tolesnis seminaro darbas buvo skirtas projekto dalyvių sukauptai medžiagai apibendrinti. Ką parodė mokytojų ir mokinių apklausos dėl lietuvių kalbos leksikos, aptarė Agnė Aleksaitė ir dr. Rita Miliūnaitė. Klaidų klasifikavimo ir jų vertinimo rašto darbuose analizę pateikė Kęstutis Bredelis, o Dangira Nefienė apžvelgė mokytojų parengtas praktines leksikos mokymo užduotis. Dirbdami grupėse, mokytojai vertino tarminės, žargoninės ir naujosios leksikos vartojimą ir pateikė vertinimo siūlymus.

Projekto rezultatai. Remiantis seminarų pranešimais, diskusijomis ir projekto metu sukauptais duomenimis parengtas leidinys mokytojams lituanistams ir švietimo sistemos vadovams: „Lietuvių kalbos leksikos mokymo problemos ir rekomendacijos“. Šis leidinys prieinamas tinklalapiuose www.kalbosnamai.lt, www.lituanistusamburis.lt, www.emokykla.lt.

Vida Lisauskienė

Vilniaus licėjaus lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja ekspertė

2. LEKSIKOS MOKYMO PROBLEMATIKA

Šiame skyriuje pateikiamas projekto seminaruose mokytojų iškeltų problemų, poreikių analizės ir pasiūlymų, kaip spręsti leksikos mokymo ir vertinimo problemas, apibendrinimas.

2.1. Projekto seminaruose iškeltos leksikos mokymo problemos

I seminaro, įvykusio 2015 m. birželio 22 d., tikslas – aptarti dabartinės lietuvių kalbos leksikos mokymo ir vertinimo problemas, numatyti mokinių leksikos duomenų kaupimo būdus, atsižvelgiant į leksikos kaitą ir mokinių bei mokytojų kalbines nuostatas.

Uždaviniai:

- 1) apžvelgti lietuvių kalbos leksikos mokymo padėtį mokykloje;
- 2) apžvelgti svarbiausius dabartinės lietuvių kalbos leksikos pokyčius ir mokslinius jų tyrimo būdus;
- 3) įvardyti probleminius leksikos vartojimo ir vertinimo atvejus mokyklinėje kalboje;
- 4) aptarti mokinių leksikos kaupimo galimybes ir būdus, taip pat mokinių ir mokytojų kalbinių nuostatų dėl leksikos pokyčių tyrimo galimybes.

Pranešimuose ir mokytojų diskusijose iškelta nemažai problemų ir paminėta įvairių **veiksnių**, darančių įtaką leksikos mokymui, kalbiniam lavinimui ir bendram ugdymo procesui:

- greitas leksikos kitimas,
- modernios mokymo metodikos ir efektyvių užduočių stygius,
- klaidos ir normos skirties neaiškumas vertinant,
- atotrūkis tarp skirtingų ugdymo pakopų, mokinių ir mokytojų,
- šnekamosios mokinių kalbos skurdumas,
- neigiama žiniasklaidos įtaka,
- atsainus mokinių požiūris į leksiką ir kalbą apskritai (taisyklinga kalba mokykloje neretai tampa tik lituanistų rūpesčiu),
- seminarų, skirtų kalbos mokymui, stoka.

Iš darbo grupėse ir mokytojų diskusijų išaiškėjo mokytojų siūlomi **būdai, kaip sukaupti duomenų** apie dabartinę mokinių kalbą ir jų kalbines nuostatas ir kaip jas stebėti ugdymo procese. Pasirinkti duomenų kaupimo būdai ir pasiūlytos galimos tolesnės kalbinės analizės formos ugdymo procese:

- 1) rašinių leksikos vartojimo analizė,
- 2) mokinių vartojamos leksikos rinkimas,
- 3) mokinių ir mokytojų apklausos,
- 4) viešosios kalbos mokykloje tyrimai ugdymo procese,
- 5) socialinių tinklų mokinių kalbos analizė (tiriamieji darbai).

Šių siūlymų pagrindu 2015 m. rugpjūčio pabaigoje parengti detalesni leksikos situacijai ir požiūriui išsiaiškinti skirti tiriamieji darbai ir apklausos: parengtas elektroninis mokinių ir mokytojų klausimynas, numatytas mokinių rašinėlių rašymas šiomis temomis: „Ką aš veikiu internete?“, „Ką man pasakoja seneliai apie savo jaunystę?“ ir jų klaidų analizė, leksikos mokymui skirtų kūrybinių užduočių banko kaupimas, gautų rezultatų apibendrinimas baigiamajame seminare. Visa *Rudens darbų apraše* numatyta medžiaga ir gauti duomenys skelbiami Lietuvių kalbos instituto interneto svetainėje www.kalbosnamai.lt (puslapis MOKYTOJAMS¹).

Baigiamojo seminaro, įvykusio 2015 m. spalio 26 d., tikslas – asociacijos „Lituanistų sambūris“ nariams bendradarbiaujant su Lietuvių kalbos instituto mokslininkais aptarti dabartinės lietuvių kalbos leksikos mokymo ir vertinimo problemas.

Uždaviniai:

- 1) supažindinti mokytojus su leksikografinio darbo ypatumais;
- 2) aptarti dabartinės mokinių leksikos ir jų kalbinių nuostatų ypatumus;
- 3) pateikti susistemintą informaciją, kokių mokytojams kyla sunkumų vertinant leksiką mokinių rašto darbuose;
- 4) diskutuoti apie leksikos mokymo turinio, mokymo ir vertinimo metodų atnaujinimą.

Baigiamajame seminare pateikta mokytojų ir mokinių apklausų analizė bei mokinių rašto darbų klaidos ir jų apibendrinimas, mokytojų diskusija, vertinimo pratybos išryškino kelias spręstinių problemų grupes, apimančias leksikos mokymą ir mokinių darbų vertinimą. Diskusijos išryškino ir tolesnes veiklos kryptis. Mokytojų manymu, būtina:

- leksikos mokyti kūrybiškai ir nuolat plėsti mokinių žodyno atsargas pasitelkiant skaitmeninius išteklius;
- diegti mokiniams aiškų supratimą apie įvairių leksikos sluoksnių (naujažodžių, barbarizmų, tarmybių, kompiuterijos terminų ir trumpinių) vartojimą sakytinėje ir rašytinėje kalboje;
- tobulinti leksikos klaidų klasifikavimą, tarminės, žargoninės ir naujosios leksikos mokomąjį vertinimą.

Diskusijose išaiškėjo kūrybiško leksikos mokymo būtinybė ir tarpdalykinio bendradarbiavimo formų paieškos nuostata, įvardyti leksikos ugdymo dalykiniai ir

¹ Prieiga internete:

http://www.kalbosnamai.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=143&Itemid=69

metodiniai poreikiai; paaiškėjo, jog mokytojams būtina mokslininkų ir švietimo institucijų, rengiančių dalykinę medžiagą ir teikiančių metodinę medžiagą, pagalba.

2.2. Leksikos mokymas, žodyno turtinimas ir teigiamų kalbinių nuostatų ugdymas

Mokytojai pripažino, kad ugdymo procese per mažai dėmesio skiriama mokinių žodynei turtinti. Visas dėmesys skiriamas gramatikos, rašybos ir skyrybos klaidų analizei ir jų prevencijai, todėl mokiniams formuojamas neigiamas požiūris į gimtąją kalbą. Kūrybinės žodyno turtinimo, naujų žodžių moderniems reiškiniams pavadinti kūrimas padarytų mokymąsi patrauklesnį ir kūrybiškesnį. Siūloma:

- leksikos pamokose kūrybiškumui ugdyti pasitelkti LKI parengtus skaitmeninius išteklius (www.kalbosnamai.lt): žodynus, žaidimus, kitas duomenų bazines;
- dažniau taikyti tiriamuosius darbus, skirtus mokinių žodyno analizei socialiniuose tinkluose, kalbinius žaidimus, ieškoti angliškam daikto ar reiškinio pavadinimui lietuviško atitikmens, patiems kurti naujus IT terminus, atitinkančius lietuvių kalbos sistemą;
- literatūros kūrinius, kuriuose vartojama tarminė leksika ar archaizmai, vadovėliuose pateikti atsižvelgiant į mokinių amžių ir kalbinę aplinką (leksiką palikti originalią su paaiškinimais arba adaptuoti);
- renkant tarminę leksiką pateikti žodžio kontekstą (ilustracinį sakinį), mokyti atskirti tarminę leksiką nuo barbarizmų, pasakoti apie savo šeimą, aplinką tarmiškai;
- naudotis mokytojų projekto metu parengtomis kūrybiškumui ugdyti skirtomis leksikos mokymo užduotimis.

Mokytojai pabrėžė, kad, be elektroninių žodynų, mokykloms reikalingas *Mokyklinis frazeologizmų, sinonimų, antonimų žodynas*. Jis padėtų turtinti mokinių žodyną, juo remiantis būtų galima skirti teksto kūrimo užduotis. Taip pat reikia ir naujausio *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno*.

2.3. Leksikos (naujažodžių, svetimybių, kompiuterijos terminų ir trumpinių) vartojimas šnekamojoje ir rašytinėje kalboje

Konstatuota esama padėtis: siauras mokinių žodynas, menka kalbos mokymosi motyvacija, leksikos mokymo sistemos stoka, per mažas dėmesys lietuvių kalbai IT viešojoje erdvėje ir mokymosi aplinkoje. Ne visada sudaromos palankios sąlygos vartoti lietuvišką raidinę, gaunamos reklaminės žinutės be diakritinių ženklų ir nosinių ugdymo netaisyklingos kalbos ir nemotyvuotų trumpinių vartojimo įgūdžius, skatina privačiojoje kalboje ir

socialiniuose tinkluose vartoti anglišką raidyną. Greitas gyvenimo tempas, nauji reiškiniai ir daiktai reikalauja greitos kalbinės reakcijos.

Kitų dalykų pamokose, pasak mokytojų, taip pat neskiriama pakankamai dėmesio taisyklingai kalbai: netaisomos klaidos rašto darbuose, daroma daug kirčiavimo, gramatikos ir leksikos klaidų.

- Būtina lituanizuoti visą IT įrangą, naudojamą mokyklose.
- Visų dalykų mokytojai turėtų:
 - 1) reikalauti spausdinto rašytinio teksto grafinės ir rašto kultūros,
 - 2) taisyti kalbos ir kitas klaidas,
 - 3) reikalauti lietuviškų ženklų (kabučių, brūkšnių, taisyklingos terminų rašybos) vartojimo mokinių pranešimuose, tiriamuosiuose darbuose ir pristatymuose.

Bendradarbiavimas su užsienio kalbų, informacinių technologijų mokytojais būtų naudingas ir galėtų juos įtraukti į bendrą naujos leksikos kūrimo veiklą ir lietuviškų atitikmenų paieškas, didintų gimtosios kalbos mokymosi motyvaciją.

2.4. Klaidų klasifikavimas, tarminės, žargoninės ir naujosios leksikos vertinimas

Išanalizavus mokytojų pateiktą rašinėlių klaidų klasifikaciją, paaiškėjo, kad stinga leksikos klaidų apibrėžimo. Vertinant mokinių rašto darbus leksikos klaidoms priskiriamos gramatikos ir kitos klaidos.

Konstatuota, jog stinga metodinės medžiagos, kurioje būtų visiems prieinama klaidų klasifikacija, paaiškinimo, kas šiuo metu laikytina tarmybėmis, naujadarais, archaizmais, stiliaus klaidomis, kurie naujažodžiai jau virto bendrinės kalbos žodžiais, kaip rašyti socialinių tinklų pavadinimus (pvz., *feisbukas*), kokia vartoseną laikytina klaidinga. Ši informacija turėtų pasiekti visų dalykų mokytojus.

Neaišku ir kaip vertinti naujai ateinančius svetimus žodžius. Stinga bendro susitarimo, kaip vartoti kompiuterijos teminus, kas laikytina bendrinės kalbos žodžiais. Neaišku, kaip vertinti naujas žodžių reikšmes (*susirašyti, susiskambinti, susimatyti*), jeigu remiamasi analogija.

- Siūloma pateikti leksikos ir kitų klaidų apibrėžimus ne tik vadovėliuose, bet ir kituose viešai prieinamuose šaltiniuose.
- Mokyklos praktikoje (ne tik brandos egzaminų vertintojams) reikia vieno bendro kalbos taisyčių, įtraukiant ir būdingiausių stiliaus trūkumus, aprašo. Jis turėtų būti skirtas ne tik mokytojams, bet ir mokiniams, jų tėvams, kitų dalykų mokytojams. Aprašas, sudarytas atsižvelgiant į *Bendrąsias pagrindinio ir vidurinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programas*, turėtų būti prieinamas internetinėje erdvėje. Jis turėtų būti skirtas mokymo procesui, ne vien egzamino darbams vertinti.

- Siūloma mokytojams neskubėti naujažodžių ar trumpinių laikyti klaidomis, bet įtraukti mokinius į naujų lietuviškų atitikmenų paieškas ir / ar naujažodžių pagal gimtosios kalbos darybos principus kūrimą.
- Mokyti mokinius ieškoti atitikmenų skaitmeniniuose ištekliuose ar bendrinės kalbos žodynuose. Padėtų nuolat atnaujinama ir lengvai prieinama VLKK informacija apie naujažodžių vartojimą, jų rašybą, kaitymą.

2.5. Mokytojų kvalifikacijos kėlimas ir metodinė pagalba

Projekte dalyvavę mokytojai džiaugiasi mokslininkų ir mokytojų bendradarbiavimu, LKI dėmesiu mokinių baigiamųjų darbų kalbai, jų kalbinių nuostatų tyrimu, „Lituanistų sambūrio“ ir LKI bendradarbiavimu. Tačiau kalbėdami apie švietimo institucijų pagalbą mokytojams konstatavo, jog šiuo metu dėmesys kalbos mokymo metodikai per menkas. Stinga seminarų, kuriuose mokytojai dalytūsi patirtimi, išgirstų specialistų rekomendacijas, susipažintų su kalbos pokyčiais. Daugiausia seminarų skiriama baigiamųjų darbų vertintojų mokymams.

Mokytojai konstatavo, kad projektas buvo naudingas ir dėl to, jog mokiniai rašydami rašinėlius vartojo tokią leksiką, kurios nevirtotų žinodami, kad jų darbai vertinami. Vadinasi, projektui rašyti rašinėliai atskleidė tikresnę leksikos vartojimo situaciją.

- Moderni pagalba turėtų apimti vadovėlių, pratybų rašymą, VLKK konsultacijas, kuriose galima gauti greitą dalykinę pagalbą.
- Reikia seminarų, kuriuose mokytojai dalytūsi leksikos mokymo patirtimi, išgirstų mokslininkų rekomendacijas.
- Projekto metu mokytojų parengtos praktinės leksikos mokymo užduotys turėtų paskatinti pačius kurti naujas žodynui turtinti skirtas užduotis.

Aiškiai įvardytos problemos ir poreikiai, mokytojų aktyvumas ir teigiamos nuostatos leidžia tikėtis ženklų pokyčių kalbinio ugdymo srityje.

Rita Miliūnaitė

Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro vadovė

3. DABARTINĖ MOKINIŲ LEKSIKA. LEKSIKOS MOKYMAS IR VERTINIMAS

Projekto tyrimų rezultatai rodo, kad kalbėti apie moderniiosios lietuvių kalbos leksikos pokyčių integraciją į mokymo turinį, taip pat apie šios srities mokytojų dalykinių kompetencijų ugdymą negalima atsietai nuo viso leksikos, įvairių jos sluoksnių mokymo ir juo labiau – nuo viso lietuvių kalbos mokymosi proceso. Tokį platesnį naujosios leksikos mokymo kontekstą ir siekiama parodyti šiame skyriuje, daugiausia dėmesio kreipiant į tris tarpusavyje susijusius dalykus: mokinių kalbos būklę, mokymo turinį ir mokinių kalbos vertinimą. Remiamasi mokinių ir mokytojų apklausų, taip pat mokinių rašinėlių taisyčių duomenimis ir pateikiama metodinių rekomendacijų mokytojams lituanistams bei švietimo sistemos vadovams. Projekto apimtis, jo tikslai ir uždaviniai leidžia identifikuoti ir suformuluoti konkrečias problemų grupes ir teikti pirmines rekomendacijas. Tačiau šiuo etapu kai kuriais atvejais įmanoma tik nurodyti galimų sprendimų kryptis, nes dalis problemų reikalauja atskiro nuolatinio dėmesio ir tolesnių tyrimų bei diskusijų.

3.1. Projekto metu sukaupti duomenys

Iš I projekto seminare pasiūlytų būdų, kaip surinkti duomenų apie dabartinę mokinių leksiką, mokinių ir mokytojų nuostatas dėl jos vartojimo ir mokymo, pasirinkti du: apklausos ir mokinių rašinėliai nurodytomis temomis.

Sukaupti duomenys (kiek leido nedidelė projekto apimtis ir trumpas laikas), paimti atskiromis dalimis, ne visi yra labai reprezentatyvūs (pavyzdžiui, nedidelė mokytojų – projekto dalyvių – iš įvairių Lietuvos mokyklų, apklausa), ir jais remiantis daryti plačias išvadas nebūtų atsargu. Tačiau šių duomenų visuma (taip pat ne šiame projekte atlikti mokinių rašinių kalbos bei vertintojų darbo tyrimai) leidžia į tas pačias problemas pažiūrėti įvairiais atžvilgiais, taigi kartu susidaryti gana patikimą vaizdą. Pavyzdžiui, apie tarmybių vartojimą ir vertinimą galima spręsti iš mokinių ir mokytojų apklausų, taip pat iš mokinių rašinėlių ir iš to, kaip mokytojai tas tarmybes atpažino ir įvertino.

3.1.1. Mokinių ir mokytojų apklausos

Interneto apklausų sistemoje apklausa.lt 2015 m. rugsėjį lygiagrečiai vyko dvi anoniminės mokinių ir mokytojų apklausos apie lietuvių kalbos leksikos mokymo(si) problemas. Informacija apie jas buvo paskelbta projekto dalyviams, bet jose galėjo dalyvauti ir kiti projekto dalyvių paskatinti mokytojai ir mokiniai.

Mokinių apklausa. Apklausos tikslas – surinkti duomenų iš aukštesniųjų klasių mokinių apie jų vartojamą leksiką ir įvertinti, kaip jie orientuojasi įvairiuose leksikos sluoksniuose, taip pat išbandyti galimybes platesniems šios srities tyrimams pagal atskirą apklausos klausimų problematiką.

Apklausoje dalyvavę 532 mokiniai nurodė esantys iš Anykščių, Elektrėnų, Kauno, Kėdainių, Kretingos, Mažeikių, Palangos, Plungės, Raseinių, Telšių, Trakų, Ukmergės, Vilniaus, Zarasų mokyklų ir gimnazijų.

Mokiniams pateikta 15 uždaryjū ir atvirųjų klausimų. Atsakymai apibendrinti II seminario Agnės Aleksaitės pranešime. Jo **skaidrės**² pateikiamos *Kalbos namų* svetainėje, o vieno iš klausimų apie jaustukų vartojimą įvairiose situacijose duomenys išnagrinėti pranešėjos parengtame straipsnyje³.

Mokytojų apklausa. Apklausos tikslas – surinkti duomenų iš mokytojų lituanistų apie kintančios lietuvių kalbos leksikos mokymo bei mokinių vartojamos leksikos vertinimo problemas. Parengta 17 atvirųjų ir uždaryjū klausimų, gauta 30 užpildytų anketų iš Anykščių, Kauno m. ir raj., Klaipėdos, Mažeikių, Palangos, Plungės, Raseinių, Trakų r., Ukmergės, Varnių, Vilniaus m. ir raj., Zarasų mokyklų ir gimnazijų. Kai kurie klausimai buvo panašios tematikos kaip ir mokinių apklausoje, tad galima palyginti mokinių ir mokytojų atsakymus.

Ši apklausa atskleidė dalį bendrosios leksikos mokymo problematikos ir papildė I seminario darbo grupėse išdiskutuotas ir nusakytas problemas, pradedant menka mokinių motyvacija mokytis lietuvių kalbos, skurdžiu jų žodynu ir atsainiu jų požiūriu į kalbą, taip pat veiksmingos leksikos mokymo sistemos, patrauklių užduočių stoka ir baigiant leksikos klaidų vertinimo neaiškumais. Apklausoje išryškėjo mokytojų lituanistų požiūris į mokymo šaltinius ir jų trūkumus, taip pat įvairių konkrečių leksikos sluoksnių mokymo ir vertinimo problemas.

3.1.2. Mokinių rašinėliai

I seminare nutarta, kad viena iš užduočių mokytojams – duoti įvairaus amžiaus mokiniams parašyti rašinėlį viena iš dviejų temų: „Ką aš veikiu internete?“ ir „Ką man pasakoja seneliai apie savo jaunystę?“. Pirmąja tema buvo siekiama išgauti tokios mokinių leksikos, kurią jie vartoja kasdien privačiojoje kalboje, ir pažiūrėti, kaip ją perteikia mokyklinėje rašytinėje kalboje, antrąja tema – tarminės leksikos, kuri jau greičiausiai nebėra aktyviosios mokinių vartosenos dalis, bet gali būti vartojama jų aplinkoje.

Rašinėliai buvo parašyti ir ištaisyti per 2015 m. rugsėjį. Lietuvių kalbos institute spalį gauti 25-i ištaisytų rašinėlių rinkiniai iš įvairių Lietuvos mokyklų, taip pat 19-os mokytojų atlikta rašinėlių klaidų analizė.

² Prieiga internete:

http://www.kalbosnamai.lt/images/dokumentai/mokiniu_apklausa_leksika_2015.pdf

³ Straipsnis rengiamas spaudai. Jo nuoroda bus *Kalbos namų* svetainėje.

Mokytojai, ištaisę ir įvertinę rašinėlius, kartu susistemino rastas leksikos klaidas pagal iš anksto pateiktą skirstinį (kartu nurodydami ir klaidų skaičių). Šis darbas ne tik suteikė duomenų apie būdingiausias mokinių padarytas klaidas, bet ir atskleidė patiems mokytojams kylančias ne visai tradicinės leksikos klasifikavimo (taigi ir jos prigimties suvokimo) bei vertinimo problemas. Plačiau šio darbo rezultatai nagrinėjami **3.4.1** poskyryje.

3.2. Leksikos vartojimas: mokinių kalbinės nuostatos ir jų kalbos būklė

Kaip minėta, projekto dalyviai su mokinių apklausos rezultatais buvo supažindinti Agnės Aleksaitės pranešime (žr. pranešimo **skaidres**⁴). Šio tyrimo išvados apie mokinių (pabrėžtina, kad apklausoje dalyvavo aukštesniųjų klasių mokiniai) leksikos vartojimo įgūdžius buvo tokios:

- 1) neturi aiškaus supratimo apie tarmybes, naujažodžius, bet išmano apie tarptautinių ir savų žodžių vartoseną;
- 2) geba skirti funkcinis stilius ir suvokia jų raiškos priemonių skirtumus;
- 3) esant reikalui naudojasi įvairiais šaltiniais (pirmiausia esančiais internete);
- 4) privačiojoje mokinių kalboje ryškiai konkuruoja kai kurios lietuviškos ir angliškos raiškos priemonės (tą parodė išsamus jaustukų vartojimo tyrimas);
- 5) mokinių kalbą veikia įvairių garsių žmonių (dažniausiai šmėžuojančių televizijos ekranuose) kalbėjimo būdas – juos mokiniai laiko sektinu kalbos pavyzdžiu.

Įvertinus mokinių ir mokytojų apklausų duomenis, taip pat atlikus pirminę rašinėlių klaidų apžvalgą, matyti, kad mokiniai vartoja daug tokios naujosios leksikos (ypač privačiojoje kalboje), apie kurią nekalbama mokymo procese, jos neatspindi ir mokymo priemonės, o mokytojai neturi aiškaus supratimo, kaip tokią leksiką vertinti.

REKOMENDACIJOS mokytojams

Kad mokiniai suvoktų, kokia yra leksikos įvairovė, atskirų jos sluoksnių požymiai ir vartojimo ypatumai, reikia:

- 1) leksiką pateikti kaip nuolat kintantį kalbos lygmenį, parodyti jos kitimo kryptis (pvz., senoji ir naujoji frazeologija, jų panašumai ir skirtumai) ir formuoti sisteminį bei vertinamąjį požiūrį į šiuos pokyčius;
- 2) mokyti, kaip kalbos raiškos priemonėmis kuo tiksliau įvardyti ir apibūdinti įvairias, ypač naujas realijas;
- 3) skatinti mokinių susidomėjimą naująja leksika ir įpratinti juos pačius savarankiškai ją vertinti ir kurti (tam skirta dalis **4-ame** skyriuje pateikiamų užduočių).

⁴ Prieiga internete:

http://www.kalbosnamai.lt/images/dokumentai/mokiniu_apklausa_leksika_2015.pdf

3.3. Leksikos mokymo turinys, šaltiniai ir motyvacija

Mokytojų apklausoje buvo klausama, kokius leksikos dalykus mokiniams mokytis lengviausia ir įdomiausia, o kokius sunkiausia.

3.3.1. Leksika kaip mokymosi objektas, jos mokymosi motyvacija

Kai kurie mokytojai pažymėjo, kad mokiniams „sunku paaiškinti leksikos žinių praktinę naudą“; „mokiniai nelabai pasitiki ir vadovėliu, ir mokytoju: laiko lietuvių kalbos ypatybes kalbininkų savigyra, savos kalbos sureikšminimu“.

Daugelis mokytojų kaip lengviausius ir įdomiausius dalykus minėjo sinonimus ir antonimus: sinonimus „įdomu rinkti, pavartoti kuriamuose tekstuose“. Mokiniais taip pat patinka kai kurie meninės leksikos dalykai: palyginimai, deminutyvai, daugiareikšmiai žodžiai. Mokytis apie svetimybės mokiniams būtų įdomu, bet vadovėlių pavyzdžiai pasenę. Mokinius domina ir žargonybės – viskas, kas jiems patiems aktualu, susiję su jų pačių aplinka. Rečiau mokinių susidomėjimą kelia istorizmai, tikrinių žodžių kilmė, žodynų įvairovė. Pažymėta, kad „mokiniais apskritai (kaip, beje, ir suaugusiesiems), lengviausia ir įdomiausia būna vaizdingi, linksmi, praktiškai vartojami dalykai“.

Sunkiausia mokiniams suvokti leksikos reikšmių sistemos dalį ir su ja susijusius frazeologizmus, taip pat žodžių reikšmių klaidas ir vertalus (jų forma nerodo svetimumo). Keblumų kelia naujų technologijų terminai. Dėl to, kad mažai skaito, mokiniai turi tik ribotas žodyno atsargas.

Bendroji norminės leksikos mokymo problema ta, kad mokinių aplinka ir žiniasklaida skatina vartoti kaip tik nenorminę leksiką. Ją visur girdėdami ir prie jos pripratę, mokiniai neįgyja norminės kalbos pagrindų, pasidaro sunku pereiti prie taisyklingos kalbos.

3.3.2. Mokymo turinys

Mokytojai, pažymėdami, kad leksikos mokymui trūksta sistemos, nurodė kelias su mokymo programomis susijusias priežastis, dėl kurių leksikos mokymas nėra paveikus: „aukštesnėse klasėse nėra sisteminio leksikos kurso“; „daugiau trūkumų yra pačiose perkrautose programose. Leksikai tiesiog nelieka pakankamai laiko“.

Buvo pateikta ir tokia nuomonė:

O kokia leksikos mokymo paskirtis? Kad mokiniai pajustų kalbos grožį ir įvairovę? Kad laikytų leksiką lobynu? Mokiniai praktikai, vartotojai. Jie turi matyti, kaip turtėja jų žodynas. Manau, leksikos temų vieta – literatūros vadovėliuose: mokiniams turėtų būti atskleidžiamas rašytojo kalbos taiklumas ir kartu turi būti pratimų, kuriais, remiantis rašytojo kalba, būtų turtinama mokinio kalba. Atitrūkus nuo literatūros kūrinių, savaime leksikai neužtenka pamokų, priauga papildomų tekstų...

Kitas mokytojas mato ir interguoto leksikos mokymo trūkumą: „Leksikai mokyti, kaip atskirai temai, mažokai skiriama laiko, tad, manau, jog reiktų kažkaip leksikos temas integruoti į konkrečios temos mokymą. Daugeliu atveju taip ir yra daroma, tačiau esant praktikos mažumai, tos integruotos leksikos normos tiesiog išdyla mokiniams iš atminties.“

3.3.3. Vadovėliai ir kitos mokymo priemonės

Vienu iš mokytojų apklausos klausimų buvo siekiama sužinoti, kokių mokytojai mato lietuvių kalbos vadovėlių ir kitų mokymo priemonių trūkumą mokant leksikos. Dažniausi atsakymai buvo tokie:

1) vadovėliai nepatrauklūs, neįdomūs, nuobodoki, per daug akademiški; jų pavyzdžiai pasenę, nebeaktualūs;

2) trūksta patrauklesnio turinio ir formos užduočių:

a) praktinių užduočių, susijusių su teksto kūryba,

b) šiuolaikinių užduočių su įsivertinimu,

c) užduočių, susijusių su frazeologizmų reikšmėmis ir vartojimu, su mokiniams aktualiais skoliniais;

d) trūksta rišlių tekstų, kuriuos būtų galima redaguoti.

3) mokymo priemonėse daugybė verstinių tekstų, per mažai geros kalbos pavyzdžių.

Pageidaujama „mokiniam turėti vadovėlį, kuriame būtų kalbos kultūros ir stiliaus trūkumų taisymai.“

REKOMENDACIJA mokytojams

Ieškoti būdų, kurie leistų dalytis patirtimi, kaip pavyksta mokinius motyvuoti mokytis kalbos, sudominti juos. Leksika kaip tik turėtų būti vienas iš kalbos dalykų, kuriais mokinius galima patraukti.

REKOMENDACIJA švietimo sistemos vadovams

Inicijuoti naujų lietuvių kalbos mokymo priemonių, kuriose būtų pateikti duomenys apie lietuvių kalbos leksiką ir naujausius jos kaitos polinkius, rengimą ir leidybą.

3.3.4. Žodynai

Leksikai mokyti, jos atsargoms kaupti ir taisyklingo žodžių vartojimo įgūdžiams stiprinti mokiniams svarbu išmokti tinkamai naudotis tiek popieriniais, tiek skaitmeniniais leksikografijos šaltiniais – šie įgūdžiai bus reikalingi visą gyvenimą. Kadangi ne visos mokyklos gali sudaryti galimybę mokiniams per lietuvių kalbos pamokas naudotis

skaitmeniniais žodynais, vis dar aktualu ir popierinių žodynų leidyba, be to, jų privaloma mokiniams pateikti per lietuvių kalbos ir literatūros egzaminus.

Norint išsiaiškinti, kaip mokyklos aprūpintos žodynais ir kiek mokytojus tenkina jų turinys bei pobūdis, mokytojų buvo klausama, kokių jie turi pastabų ir siūlymų lietuvių kalbos žodynų rengėjams ir ar mokyklai netrūksta kokių nors tipų žodynų.

Atsakymų buvo pačių įvairiausių: vienoms mokykloms žodynų netrūksta (kabinete turi bent po 5-is norminamuosius žodynus), kitos jaučia nemažą jų stoką, ypač spausdinto „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (vienos mokyklos jo nebegauna pirkti, kitos net neturi tam lėšų), o jis reikalingas per egzaminus, todėl nuolat tenka skolintis ir naudoti visiškai senus (net 1972 m.) leidimus.

Apgailestaujama, kad galimybė naudotis elektroniniais žodynais „dėl įvairių priežasčių yra gana ribota“. Pageidaujama ir daugiau įvairių žodynų, kurie padėtų leksikos ir apskritai lietuvių kalbos mokymą padaryti spartesnį ir veiksmingesnį:

- naujo mokyklinio rašybos ir kirčiavimo žodyno („Mokykla taupo pinigus ir mokykliniai rašybos ir kirčiavimo žodynai labai senų metų leidimo“);
- frazeologijos, sinonimų ir antonimų žodynų,
- mokyklinio archaizmų žodyno (kaip pagalbos kai kurių klasikų tekstams nagrinėti),
- mokyklinio norminamojo žodyno, naujų „Kalbos patarimų“.
- naujų žodžių, terminų, lietuviškų jų atitikmenų žodyno,
- simbolių žodyno.

REKOMENDACIJA mokytojams

Skatinti mokinių domėjimąsi leksikografijos šaltiniais, parodyti savų ir užsieninių skaitmeninių – garsinių, paveikslėlinių ir pan. žodynų įvairovę, kartu atskleisti įvairiausias jų galimybes, mokyti praktiškai jais naudotis.

REKOMENDACIJA švietimo sistemos vadovams

Išsiaiškinti tikslus žodynų poreikius mokyklose ir aprūpinti jas reikiamais jų kiekiais.

3.3.5. Kalbos vertinimo aprašas

Turint galvoje *Baigiamųjų darbų kalbos vertinimo aprašą*⁵, kuriuo naudojasi egzaminų baigiamųjų darbų vertintojai, mokytojų buvo paklausta, ar tokio aprašo nereikėtų visam mokymo procesui. 93,3 proc. mokytojų mato tokio aprašo reikalingumą (žr. 1 pav.)⁶.

⁵ Prieiga internete: http://www.nec.lt/failai/5029_Baig_d_vertinimo_aprasas_15.pdf

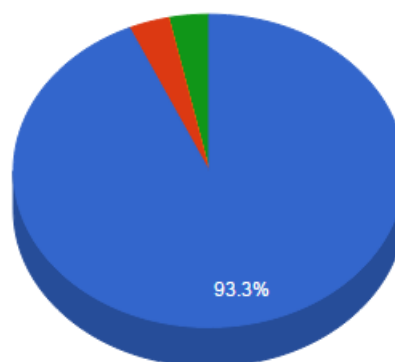
⁶ Šiame skyriuje panaudota dalis II seminare Ritos Miliūnaitės skaityto pranešimo skaidrių. Diagramos automatiškai sukurtos sistemoje *apklausa.lt*.

Komentuodami šio klausimo atsakymus, mokytojai pažymėjo, kad toks aprašas seniai reikalingas („Kiek mokykloje dirbu, tiek to bendro aprašo ir pasigendu. Jau taip ir nesulauksiu jo. Matyt, nėra kompetentingų [...] žmonių“; „Visuomenei tokio aprašo reikia. Ne mokytojams, o visiems. Neturėtų egzistuoti kažkokie įslaptinti klaidų sąrašai.“).

Tiesa, viena nuomonė išsiskyrė iš kitų: „Tokie aprašai nieko gero nedavė ir neduos. Liaudyje jie vadinami paklodėmis, kuriomis dangstosi netaalentingi neturintys kalbos jausmo tikrintojai. Visų atvejų į paklodę nesurašysi. Tam yra žodynai, į kurių turinį, beje, kėsintis negalima. Geriau nieko nedaryti, jei nežinai kaip.“

13. Ar mokyklos praktikoje (ne tik brandos egzaminų vertintojams) reikia vieno bendro viešai skelbiamo kalbos taisyčių, įtraukiant ir būdingiausių stiliumi trūkumus, aprašo?

- taip
- ne
- abejoju
- Neatsakė į klausimą

1 pav. Mokytojų nuomonė dėl bendro kalbos taisyčių aprašo reikalingumo

Vis dėlto daugelis apklaustųjų mokytojų pažymėjo, kad aprašas leistų visiems mokytojams objektyviau vertinti mokinių darbus ir suvienodinti klaidų žymėjimus („Manau, jog netgi būtina parengti tokį aprašą, kad neliktų abejonių niekam ir vertinimas visų būtų objektyvus ir vienodas“; „Kuo mažiau erdvės taisyklių interpretavimui, tuo daugiau objektyvumo“; „norėtųsi bendro vienoje vietoje skelbiamo kalbos taisyčių aprašo“; „Jis būtinas – sutaupytų mokytojų laiką ir būtų daug aiškiau mokiniams“). Beje, tokias pat nuomones ir dar daugiau argumentų bei pastabų dėl aprašo turinio atskleidė pačių baigiamųjų darbų vertintojų apklausa, atlikta 2015 m. balandį⁷.

REKOMENDACIJA švietimo sistemos vadovams

Inicijuoti bendro visam mokymosi procesui kalbos taisyčių aprašo rengimą. Jis turėtų būti skelbiamas viešai ir prieinamas internetu.

⁷ Vertintojų apklausos rezultatai apibendrinti įteiktame skelbti straipsnyje: Rita Miliūnaitė. Dėl bendrinės kalbos normų sampratos mokykloje. – *Bendrinė kalba*, 2015, t. 88). Straipsnis turėtų pasirodyti iki 2016 m. pradžios.

3.4. Leksikos sluoksniai, jų mokymas ir vertinimas

Kai kalbame apie leksiką, orientavimasi įvairiuose jos sluoksniuose, kad iš viso leksikos priemonių arsenalo sugebėtume pasirinkti tinkamiausias raiškos priemones, turime turėti kokį nors atskaitos tašką (arba ašį). Jeigu tokia ašimi laikysime dabartinę neutralią bendrinės lietuvių kalbos leksiką (kuri sudaro bendrinės kalbos – mokomojo objekto – pagrindą), matysime, kad jos pakraščiuose – funkciškai ir stilistiškai žymėta leksika (žr. 2 pav.).

2 pav. Leksikos skaidymasis į sluoksnius, atskaitos tašku imant dabartinę lietuviškąją bendrinės kalbos neutraliąją leksiką

Leksikos mokymo ir vertinimo problemų kaip tik ir kelia:

- 1) kintančioji, pakraštinė normų dalis (pasenusi ir nauja, tarminė ir žargoninė, iš dalies – skolintoji leksika; terminija ir šnekamoji kalba);
- 2) įvairiuose šaltiniuose skirtingai kodifikuota arba dar kodifikuota normų dalis.

Žvelgdami į dabartinę lietuvių kalbos leksiką vertinamuoju aspektu, galėtume sakyti, kad **norminė bendrinės lietuvių kalbos leksika** susideda iš dviejų dalių: 1) ta realiai funkcionuojanti dabartinės leksikos dalis, kuri yra įteisinta norminamuosiuose šaltiniuose, 2) ta potencialioji leksika, kuri gali būti sukurta pagal lietuvių kalbos dėsningumus arba pasiskolinta ir atitinkanti norminių skolinių kriterijus.

3.4.1. Leksikos taisyčių pobūdis ir klasifikacija

Kad mokytojai galėtų mokyti įvairių leksikos sluoksnių ir atpažinti mokinių vartojamus leksikos reiškinius, taip pat juos įvertinti, o klaidoms užkirsti kelią, jie turi gerai išmanyti leksikos skirstymą į grupes pagal tam tikrus požymius. Todėl leksikos (ir ne tik jos) reiškinių klasifikacijos nereikėtų laikyti savitiksliu dalyku.

Mokytojai, ištaisę rašinėlius (žr. 3.1.2), leksikos taisymus turėjo susisteminti pagal penkis kriterijus. Buvo išnagrinėta 19 lentelių, jose pateikta 330 taisyčių kalbos vienetų⁸ (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Rašinėliuose rastų mokytojų suklasifikuotų leksikos klaidų statistika

Kalbos reiškinių rūšis	Taisyčių skaičius
1. Pasikartojančios leksikos klaidos, kurių klasifikavimas ir vertinimas nekelia abejonių	174 (52,7%)
2. Klaidingi leksikos atvejai, kurių mokiniai dar nesimokė.	22 (6,7%)
3. Tarmybių vartojimo atvejai.	29 (8,8%)
4. Pavartoti trumpiniai.	33 (10%)
5. Kiti probleminiai vertinimo atvejai, su kuriais susidurta vertinant ar klasifikuojant klaidas.	68 (20,6%)

Rašinėlių taisymai ir klaidų klasifikavimas parodė, kad mokytojai ne visada geba įvertinti įvairių leksikos reiškinių pobūdį ir juos priskirti atskiroms leksikos reiškinių grupėms, o kai kada leksikai priskiria kitų kalbos lygmenų reiškinius. Toliau apžvelgiami kai kurie būdingesni netinkamai suklasifikuoti atvejai.

1. Į skiltį *Pasikartojančios leksikos klaidos, kurių klasifikavimas ir vertinimas nekelia abejonių* pateko ne tik leksikos, bet ir kitų kalbos reiškinių. Galbūt priežastis ta, kad buvo klaidingai suprasta užduotis (nors lentelėje buvo įvardyta, kad kalbama apie leksikos klaidas), arba pritrūko dalykinės kompetencijos. Prie leksikos buvo klaidingai priskirti šie kalbos reiškiniai:

a) sintaksės klaidos:

- padalyvio klaidos (*Naudojant specialias programas internete žmonės gali bendrauti...; Dar internetu naudojuosi atliekant namų darbus...*)⁹;
- *jei* ir *kad* su bendratimi (*Jeį šnekėti daugiau apie tai, ką veikiu...; Kitiems internetas reikalingas tam, kad pažaišti...*);
- linksnių klaidos (*Semiųosi žinias, naujienas...; atitinka nuotakai; internetą naudoju laiko praleidimui; ieškau atsakymus*);
- prielinksnių ir polinksnių klaidos (*Kelias valandas į dieną...; pas + kilmininkas (sintaksinė tarmybė) pas tetos, pas močiutės; dėka internetui*);
- sakinių jungimo klaidos (*Vietoj to, kad ...*);

b) morfologijos klaidos:

- pagrindinių skaitvardžio formų klaidos (*Mano seneliui septyniasdešimt du metai; du metus iš eilės; tris metus*);

⁸ Statistiką pateikė Kęstutis Bredelis.

⁹ Skliaustuose pateikiama tik po keletą būdingesnių pavyzdžių.

c) žodžių sandaros klaidos (*Neigaua išsilavinimo...*; priesaga *-k-* (*plančetskė, fotkė*));

d) rašybos klaidos (*lyg šiol*).

2. Į skiltį **tarmybės** pateko ir ne tarmybių: *dratas, bočius, biškį, klipas, šokas, šoferis*.

3. Klaidomis palaikyti vartotini ir netaisytni kalbos reiškiniai:

- *failas* – vartotinas skolinys, įgavęs tarptautinio žodžio statusą, nes per kelis dešimtmečius nerasta tinkamo atitikmens;
- *fakelas* – laikomas tarptautiniu žodžiu;
- *forumas* – laikomas tarptautiniu žodžiu;
- *eiti kur* (naršant internete): *einu į socialinius tinklus, einu į dienyną, einu į kitą langą* – rašinio temai ir stiliui visai tinkami pasakymai; netgi *sėdžiu internete* laisvajam stiliui įmanomas pasakymas;
- *šaudyklinis žaidimas* (t. y. kompiuterinis žaidimas, veikiantis šaudyklės principu);
- *juoko dozė* (įmanoma perkeltinė *dozės* reikšmė);
- *keldavosi į kitą vietą* (skirta prie tarmybių);
- *užsirašyti pas gydytojus* (skirta prie neabejotinų klaidų);
- *šnekėti* (skirta prie tarmybių; be konteksto visai neaišku, kodėl palaikyta klaida);
- *baisiai pavojinga, baisiai išsigando* (skirta prie probleminių atvejų);
- *Visiems reikia tinkle elgtis mandagiai* (skirta prie probleminių atvejų; *tinklas* čia pavartotas kaip *internet* sinonimas);
- *pliusus ir minusus* (skirta prie neabejotinų klaidų);
- *su draugais rašinėjuosi* (skirta prie neabejotinų klaidų; taisyklingas sangražinis veiksmožodis, tik pavartotas be priešdėlio *su-* tęstiniam veiksmui reikšti).

4. Neaiškus taisytnų pagrindas:

- *Internetas reikalingas visiems, įskaitant ir mane; Internete slypi ne tik nauda, bet ir žala* (skirta prie neabejotinų klaidų);
- *išmokau iš interneto* (skirta prie probleminių atvejų);
- *kaktos lygyje laikė pirštus* (skirta prie tarmybių);
- *vyresnėlius išsiuntė* (skirta prie probleminių atvejų); *vyresnėlis* – visiškai geras žodis;
- *kad galėčiau sau žaisti* (skirta prie neabejotinų klaidų).

Taigi tikroji klaidų statistika gerokai skiriasi nuo tos, kuri pateikta 1-oje lentelėje. Tai rodo, kad ne visi mokytojai aiškiai suvokia kalbos reiškinų prigimtį, o šiuo atveju – leksikos objektą ir klaidomis laiko nemažai norminių atvejų. Mokiniam tai daro neabejotinai neigiamą poveikį, nes iškreipia bendrinės kalbos normos sampratą ir verčia siaurinti raiškos išgales.

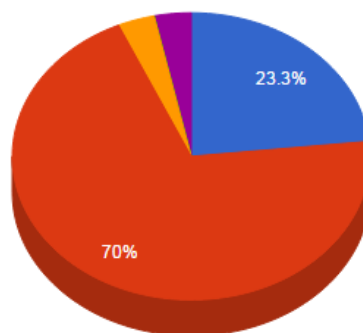
3.4.2. Archajiškosios leksikos pateikimas

Kaip vieną iš sunkumų, su kuriais mokiniai susiduria skaitydami senesnę grožinę literatūrą, mokytojai įvardija senąją, šiuo metu nebevertojamą ir mokiniams nesuvokiamą leksiką. Kaip spręsti šią problemą, buvo klausiama ir mokytojų apklausoje. Mokytojai pasirinko vieną iš keturių atsakymų (žr. 3 pav.) ir tai pakomentavo.

- Grožiniai kūriniai visose klasėse turi būti pateikiami autentiški, o nesuprantami žodžiai aiškinami išnašose arba žodynėliuose.
- Mokiniams nesuprantama leksika turi būti pateikiama atsižvelgiant į jų amžių (jaunesniems tekstai adaptuojami, vyresniems pateikiami autentiški su paaiškinimais).
- Grožinių kūrinių kalba visų klasių mokiniams turi būti adaptuojama, kad juose nebūtų nesuprantamų žodžių.
- Siūlau dar vieną variantą.

8. Kaip, Jūsų manymu, mokykloje turėtų būti pateikiama mokiniams nesuprantama lietuvių literatūros klasikos veikalų leksika (tarmybės, archaizmai, svetimybės)?

- Grožiniai kūriniai visose klasėse turi būti pateikiami autentiški, o nesuprantami žodžiai aiškinami išnašose...
- Mokiniams nesuprantama leksika turi būti pateikiama atsižvelgiant į jų amžių (jaunesniems tekstai adaptu...
- Grožinių kūrinių kalba visų klasių mokiniams turi būti adaptuojama, kad juose nebūtų nesuprantamų žodžių.
- Siūlau dar vieną variantą.
- Neatsakė į klausimą

3 pav. Mokytojų apklausos atsakymas į klausimą, kaip mokiniams pateikti nesuprantamą leksiką

Mokytojai parašė įdomių minčių ir pasidalijo savo patirtimi, kokio amžiaus mokiniams ir kaip reikėtų pateikti sunkiau suprantamą leksiką:

1) Jaunesniojo amžiaus mokiniams tekstą reikia adaptuoti:

Jaunesniems greit nusibosta skaityti nesuprantamą tekstą.

Jei mokinys labai sunkiai supranta tekstą, jis linkęs tokį kūrinį apskritai atmesti.

Jaunesnio amžiaus vaikams svarbiau turinys – norėdami ją perprasti, turi suprasti ką skaito.

Mažesniems reikia adaptuoto teksto, nes ieškoti reikšmių išnašose jie neturi kantrybės, o autentiško teksto vertės dar nesupranta.

2) Vyresniojo amžiaus mokiniai turi matyti autentišką tekstą:

Mokinys skaitydamas autentišką tekstą suvokia autoriaus išskirtinumą, istorinį kontekstą, pastebi, kad kalba kinta.

Vyresnieji jau gali pajusti to laiko dvasią, įsigilinti į detales, geba analizuoti leksikos ypatumus. Vyresnieji turi skaityti originalų tekstą ir mokytis suprasti naudodamiesi paaiškinimais, turi matyti kalbos raidą ir to laikotarpio kalbos ypatybes.

3) Galima pateikti ištraukos pavyzdį, kad mokiniai palygintų su originalu, geriau suprastų, kaip keičiasi raštų kalba.

4) Grožinės literatūros tekstų ypatybės turi atitikti mokinių suvokimo lygį:

Manau, problema ne leksika, o autoriai, kurie savo tematika, stilistika, problematika turi atitikti tam tikro amžiaus mokinių interesus, amžiaus tarpsnių specifiką. Ir reikia ne adaptuoti, o parinkti tinkamam amžiui tinkamus autorius ir kūrinius. Sudėtinga klasikinė literatūra turėtų būti ne adaptuojama, o pateikiama žmogui, kai jis jau sugeba ją suprasti ir priimti.

REKOMENDACIJA mokytojams ir mokymo priemonių autoriams

Siektina, kad mokiniams būtų pateikiama literatūra, atitinkanti jų suvokimo galimybes.

Palaikant vyraujančią praktiką, kad mokiniams nesuprantama grožinių kūrinių leksika pateikiama atsižvelgiant į jų amžių (jaunesniems tekstai adaptuojami, vyresniems pateikiami autentiški su paaiškinimais), atsižvelgtina į mokytojų keliamą mokyklinio archaizmų žodynėlio poreikį (žr. **3.3.4** skyrelį).

3.4.4. Tarmybės

Nors ne visi mokiniai gyvena tarminėje aplinkoje, bet tuose Lietuvos regionuose, kuriuose dar gyvuoja tarmės, mokinių kalboje tarmybių, kaip rodo pirmieji mokinių kalbos tyrimai ir mokytojų bei mokinių apklausos, pasitaiko gana dažnai (žr. 4 pav. ir mokinių apklausos rezultatus, 6–8 **skaidrės**¹⁰).

Tarmybės (tiek leksinės, tiek gramatinės) pačios savaime nekelia grėsmės mokinių bendrinei kalbai, bet turi šioki toki šalutinį poveikį, diegiant bendrinės kalbos normas. Pirmiausia kyla klausimas, **kaip tarmybes atpažinti**.

Lietuvių kalbotyroje vyraujanti **tarmybių samprata** yra tokia: tai fonetinė, gramatinė, leksinė ar žodžių darybos ypatybė, būdinga kuriai nors tarmei, bet neįteisinta kaip bendrinės kalbos norma. Leksinės tarmybės yra tarmiški žodžiai, turintys šaknį, kurios nėra nei kitose tarmėse, nei bendrinėje kalboje¹¹. Tarmybės nepainiotinos su svetimybėmis, kurių

¹⁰ Prieiga internete:

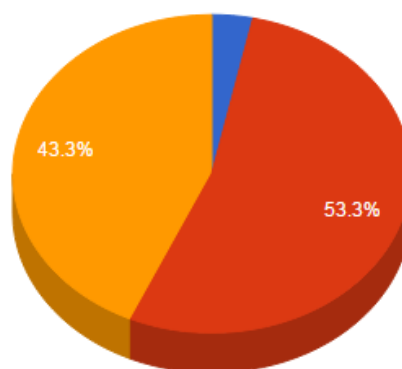
http://www.kalbosnamai.lt/images/dokumentai/mokiniu_apklausa_leksika_2015.pdf

¹¹ Žr. Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas* (1996); Jakaitienė E. *Leksikologija* (2010, p. 178–181).

neretai pasitaiko tarmėse (svetimybės gali būti paplitusios visuotinai arba gali būti būdingos tik vienam kuriam Lietuvos regionui, pvz.: *viedras* „kibiras“, *pieskos* „smėlis“, *spatas* „kastuvas“, *undarokas* „sijonas“ ir pan.).

5. Ar Jūsų mokiniai mokykliniuose rašto darbuose vartoja tarmybių?

- taip, dažnai
- taip, kartais pasitaiko
- ne, nevartoja

4 pav. Mokytojų aptinkamų tarmybių dažnumas mokinių rašto darbuose

Mokytojai apklausoje buvo paprašyti nurodyti jų mokiniams būdingesnių tarmybių, kurių galima aptikti mokykliniuose rašto darbuose (žr. 5 pav.).

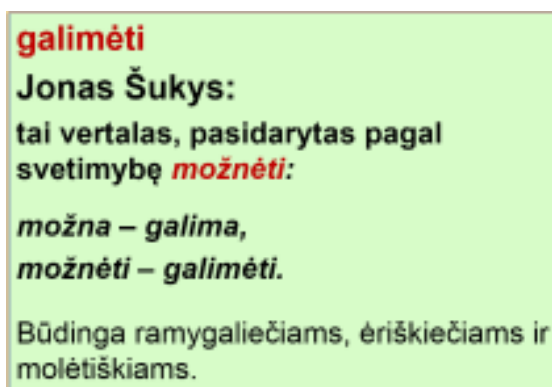
Iš leksinių tarmybių matyti tik kitokiomis nei bendrinėje kalboje reikšmėmis vartojami žodžiai *brėkšti* („temti“) ir *kriokti* („verkti“). Žodžiai *apsirėdyti*, *ut* ir *bočius* yra svetimybės. *Žūsis* ir *kalėjmas* – fonetinės tarmybės. Vyrauja gramatinės (žodžių formų, kaitybos, žodžių darybos) tarmybės. Rašinėlių klaidų analizėje prie tarmybių buvo priskirta ir *klasiokas*, *-ė*, tačiau tai ne tarmybė, o svetimos kilmės priesagą turintis visuotinai paplitęs slengo žodis (plg. dar *kursiokas*, *grupiokas*, *kambariokas* ir pan.).

5 pav. Mokytojų randamos mokinių rašto darbų tarmybės (tarmybių šrifto dydis – pagal paminėjimų dažnumą)

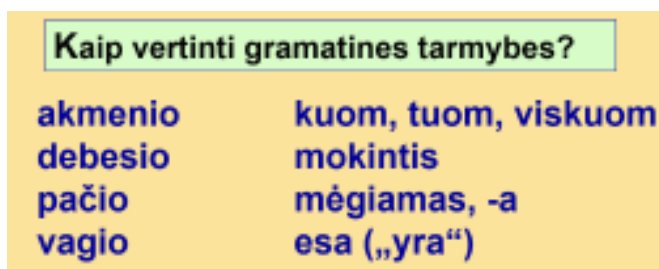
Žodis *galimėti* nėra tarmybė (žr. 6 pav.). Tai vertalas, gana būdingas kai kuriems šiaurės rytų Lietuvos regionams ir pasitaiko mokinių rašto darbuose, plg.:

Nuotaiką kėlė laužas, prie kurio **galimėjo** (ntk. = buvo galima) sušilti.

6 pav. Vertalas *galimėti*

Antras su tarmybėmis susijęs klausimas – **kaip** jas **vertinti** rašytinėje mokyklinėje kalboje (žr. 7 pav.).

7 pav. Gramatinės tarmybės

Apklausoje išryškėjo dvi skirtingos mokytojų nuomonės:

1) tarmybės vertintinos atlaidžiau („gal net nelaikyti klaida“; „tik pataisyti į teisingą variantą“; „atkreipti mokinio dėmesį, bet klaida nežymėti“);

2) tarmybės laikytinos klaida („rašiniai turi būti rašomi bendrine kalba“, todėl tarmybės esančios normų pažeidimai; „reikėtų vertinti kaip leksikos klaidas, kad vaikai žinotų aiškiai, kas yra bendrinė kalba“).

Vienas kitas mokytojas siūlo tarmybes leisti vartoti be apribojimų: „Juk tarmė – labai savita ir gražu. Ir jei XXI a. jaunuolis nors kiek moka tarmiškai, tai džiugu.“ Tačiau apskritai vyrauja nuostata, kad atsižvelgtina į vartojimo kontekstą, stilių („mokslinio pobūdžio darbuose tarmybių neturėtų būti, o kūrybinius darbus – puoštų“; tarmybės „pateisinamos kuriant tam tikro stiliaus tekstą, t. y. atkuriant tarmiško kalbėjimo stilistiką“; „tarmybę reikėtų laikyti klaida, jei ji tekste nėra meninė priemonė“).

Esama ir vieno kito specifinio atvejo. Vienas mokytojas rašo:

Norėčiau aiškiai žinoti, ar *kuomet* didelė klaida, nes užpernai buvo gramatikos, pernai – stiliaus¹².

Jeigu tarmybės vartojamos nemotyvuotai, jas reikėtų taisyti kaip bendrinės kalbos normų pažeidimus ir nurodyti, kokia yra bendrinės kalbos norma. Tačiau dėl to mažinti pažymio nederėtų, nes tikrosios (ne skolintos) tarmybės yra tos pačios lietuvių kalbos, tik kitos jos atmainos reiškiniai, nekeliantys pavojaus lietuvių kalbos savitumui. Klaidomis būtų galima laikyti tik tas tarmybes, kurios yra dažnos ir neigiamai veikia bendrinės kalbos normų stabilumą (pavyzdžiui, dalyvio forma *mėgiamas*, *-a* vngt. – *mėgstamas*, *-a*), o tai daugiausia susiję ne su leksinėmis, o su gramatinėmis (žodžių kaitybos, darybos, sintaksės) tarmybėmis.

Kaip tik dėl to 2014 m. vasarį Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje svarstant pirmąjį *Baigiamųjų darbų kalbos vertinimo aprašo* variantą, rengėjams buvo pasiūlyta iš jo išbraukti jungtuką *kuomet* šalutiniams laiko aplinkybės sakiniams jungti (*Kuomet būna liūdna, klausausi muzikos*) kaip tarmybę, kuri yra jau tiek paplitusi, kad pradeda prarasti tarmybės statusą – tarminis jos atspalvis yra visiškai išblukęs. 2014 ir 2015 m. vertinimo aprašuose jos ir neliko. Stiliaus trūkumu šio atvejo taip pat nereikia laikyti, nes stilistinės konotacijos jis neturi. Kitaip tariant, į *kuomet* vartojimą iš viso nereikėtų reaguoti. „Kalbos patarimuose“ kodifikacija taip pat turėtų būti keičiama – atsisakoma vertinimo „vengtina“, liktų vertinimas „šalutinis normos variantas“.

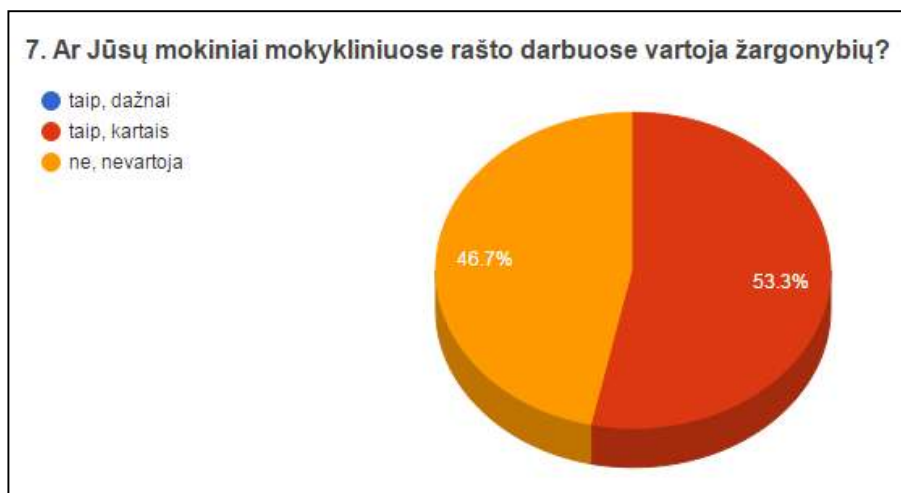
REKOMENDACIJA mokytojams

Siūloma tikrąsias tarmybes aiškiai atskirti nuo tarmėse vartojamų leksinių ir gramatinių svetimybų. Į tarmybes reikėtų žiūrėti kaip į reiškinius, esančius už bendrinės kalbos ribų (ypač turint galvoje gramatines tarmybes) ir mokinius dėl jų vartojimo įspėti, tačiau už tai nemažinti pažymio. Dėl vienos kitos išimties, kai tarminis variantas gali būti laikomas kalbos klaida kaip kenkiantis bendrinės kalbos normų stabilumui, turi būti aiškiai ir visuotinai susitarta rengiant visiems prieinamą kalbos taisyčių aprašą.

3.4.5. Žargonybės

Mokytojai pažymi, kad mokykliniuose rašto darbuose žargonybių pasitaiko nedaug, „mokiniai suvokia situaciją, kada tai vartoti galima, o kada – ne“; „tai itin reti atvejai labai silpnų mokinių darbuose“ (žr. 8 pav.).

¹² Greičiausiai turimi galvoje baigiamųjų darbų vertintojams kasmet teikiami nurodymai, ką laikyti klaida.

8 pav. Mokytojų aptinkamų žargonybių dažnumas mokinių rašto darbuose

Žargonybių pavartojama tada, kai mokiniai nežino, kaip pasakyti taisyklingai arba „nejaučia, kad tai žargonybė: sako apie literatūros personažą: *jis pasikėlęs*.“ (žr. 9 pav.).

9 pav. Mokytojų randamos mokinių rašto darbų žargonybės (tarmybių šrifto dydis – pagal paminėjimų dažnumą)

Apklausoje mokytojai prie žargonybių priskyrė ir tokius žodžius ar posakius: *neužilgo*, *biškį*, *bulka*, *prastumti laiką*. *Neužilgo* – vertalas (didžioji klaida), *biškį* ir *bulka* – svetimybės, o *prastumti laiką* – niekuo dėtas taisyklingas pasakymas (šnek. „šiai taip praleisti laiką“, DLKŽ); jis nepainiotinas su žargonybe *užmušti laiką*.

REKOMENDACIJOS mokytojams

Baigiamųjų darbų kalbos vertinimo apraše rašoma: „Žargonybių vartojimas darbuose laikomas žodyno klaida“. Šia nuostata ir reikia vadovautis.

Žargonybės nepainiotinos su vaizdingais šnekamojo stiliaus žodžiais ir posakiais (pvz., *žvengti* menk. „garsiai juoktis, kvatoti“) – šie, jei netinkamai pavartoti, gali būti laikomi tik stiliaus trūkumais.

3.4.6. Naujoji leksika

Vieno mokytojo atsakymas apklausoje atskleidė bent dalies mokinių požiūrį į naująją lietuvių kalbos leksiką ir jos norminimą:

Vos kalba užaina apie šių dienų aktualijas, pasipila kaltinimai kalbininkams. Nenori lietuviškų pakaitalų, nori vartoti žodį tokį, koks jis ateina. Nori, kad ateitų vien iš anglų kalbos (ar per ją) ir kalbėdami nori išsaugoti anglišką tarimą. Kai klausiu, o kaip maži vaikai ar pradinukai, kaip jiems tą žodį išmokti, atsako, kad tai tik įrodo, kad anglų kalbos reikia pradėti mokyti kuo anksčiau.

Taigi šio leksikos sluoksnio pateikimas ir mokymas orientuotis naujų kalbos reiškinių atsiradimo procesuose susijęs ne su siaurai suprantamu vieno ar kito svetimų žodžių pataisymu, o apskritai su požiūriu į kalbos kaitą, į prasmę išlaikyti jos grynumą, savitumą.

Numanant, kad mokytojams turėtų kelti sunkumų įvertinti sparčiai kintantį naujosios leksikos (naujųjų skolinių, naujų žodžių reikšmių, naujadarų, trumpinių ir pan.) sluoksnį, apklausoje buvo klausama, ar dažnai su tokia leksika susiduriama rašytinėje mokyklinėje kalboje.

Nemažai mokytojų atsakė su tokiais sunkumais nesusiduriantys arba jų pasitaiko retai. Paminėta keletas būdingesnių atvejų:

Dažniausiai sunkumų kyla dėl žodžių, įvardijančių šiuolaikines technologijas, kompiuterinius terminus, vertinimo. Juk nuolat atsiranda naujovių, kurių sekti ne visada suspėjama. Šiuo atveju padeda Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainė. Mokinių rašto darbuose gausu tokių žodžių kaip „Facebook“, „Skype“, „Instagram“ ir pan. Taip pat mokiniai abejoja dėl įvairių nelietuviškų prekių ženklų rašybos (pvz., „Nike“, „Adidas“, bet *koka kola* – bendrinis žodis).

Kartais, kada mokiniai vartoja tarptautinius žodžius, terminus, jiems „prikabindami“ lietuviškas priesagas ar jungdami žodžius.

Super, vau, sori, jutubas, čatai, laikinti, hamburgeris... Lietuvių kalbos mokytojams, mano nuomone, sunkumų vertinant iškyla nuolat, nes neturime kuo remtis. Man atrodo, ir brandos egzamino rezultatai nuolat diskutuoti būna dėl to. Kiekvienas vertina taip, kaip jis supranta. Kuo remtis?

Vis dėlto mokytojai II seminare, dalydamiesi patirtimi iš rašinėlio „Ką aš veikiu internete“ taisymų, pripažino, kad naujoji leksika, jos vartojimas ir vertinimas yra didesnė problema, nei jie buvo įsivaizdavę. Tiesiog tokie leksikai vartoti mokykloje nebuvo sudaryta tinkamų situacijų, nors privačiojoje mokinių kalboje jos apstu. Paaiškėjo, kad šio leksikos

sluoksniu vartoseną labai įvairuoja, jai beveik nebuvo skiriama dėmesio, todėl kyla nemažai klausimų, kaip vertinti įvairias jos apraiškas. Juolab svarbu, kad mokiniams nesuformuojamos nuostatos ir įgūdžiai, kaip, baigus mokyklą, tokią leksiką vertinti savarankiškai ir mokėti taikyti bendruosius jos vartojimo principus.

Vertinant naują leksiką, reikia skirti kelias jos grupes:

1) žargonybės, kurios bendrinėje kalboje turi atitikmenų (*sori, vau, čatas, intikas* „internetas“) – jos gali gyvuoti tam tikrose privačiojo bendravimo srityse;

2) naujieji skoliniai (ypač kompiuterijos, telefonijos, el. komunikacijos, automobilizmo, maisto, mados ir kt. sričių paprastieji žodžiai ir terminai, pvz.: *flešas, hamburgeris, boldas, blògas*), kurių dalis yra sunorminta, bet mokiniams ne visuomet žinoma norminė jų forma.

Mokytojai dalijasi patirtimi:

Jeigu yra lietuviškas pakaitalas, pasiūlau jį vartoti. Jei nėra, siūlau transkribuoti ir šalia paaiškinti reikšmę, jei žodis retesnis. Klaida nelaikau, aiškinamės kartu. Dažniausiai tai yra su kompiuterija susiję žodžiai, *feisbukas, flešas, boldu, italiku* ir pan.

Kebliau yra tada, kai naujosios leksikos dar nespėta kodifikuoti ir nėra aiškaus šaltinio, kur būtų galima pasitikrinti. Tada viską lemia mokytojo gebėjimas savarankiškai įvertinti tokią leksiką (žr. 10 pav.).

10 pav. Naujosios nekodifikuotos netaisyklingos leksikos vertinimas

Mokytojų buvo klausama, kaip jie siūlytų spręsti problemą, kad mokiniai pavartoja nenorminių leksikos reiškinių, apie kuriuos mokymo procese nėra kalbama. Ar reikia taisyti mokyklinėje rašytinėje kalboje tai, ko mokiniai nesimokė? Beveik sutartinai mokytojai siūlo:

„taisyti reikia, kad nenorminiai variantai neįsigalėtų“, aptarti, išsiaiškinti, supažindinti mokinius su norminiais variantais, bet tokių atvejų nelaikyti klaidomis ir nemažinti pažymio.

REKOMENDACIJOS mokytojams

1. Nauji šnekamosios kalbos reiškiniai, atsiradę pagal analogiją ir nepažeidžiantys lietuvių kalbos sistemos (pvz., *susimatyti*, plg. įteisintus žodžius *susirašyti*, *susieiti*, *susiskambinti*), nelaikytini kalbos klaidomis ir atsižvelgiant į kontekstą gali būti vertinami kaip stiliaus trūkumai (skalėje *šnekamasis–neutralusis–oficialusis* stilius).

2. Nauji nenorminiai reiškiniai, kuriems galima pritaikyti bendrąsias lietuvių kalbos taisykles, taisomi ir laikomi klaidomis (pvz., priesaga *-k-* žodyje *planšetkė* ntk. = *planšetė*).

3. Jeigu naujieji skoliniai jau kodifikuoti, bet mokiniai apie tai nebuvo mokyti, mokinių darbuose jie pataisomi ir pirmuosius kartus nelaikytini klaida (*selfis* ntk. = *asmenukė*; *flešas* ntk. = *atmintukas*; *postinti* ntk. = *skelbti*; *linkas* ntk. = *nuoroda*; *apps'as* ntk. = *programėlė*; *vlogeris* ntk. = *vaizdo tinklaraštininkas*; *sms* ntk. = *SMS, žinutė, SMS žinutė*).

4. Susidūrus su mokinių kalboje vartojamais nenorminiais, bet dar nekodifikuotais naujažodžiais, reikia vadovautis bendrosiomis rašybos ir gramatinio įforminimo (skolinių adaptavimo), skolinių ir jų lietuviškų atitikmenų vartojimo taisyklėmis, **naujųjų skolinių norminimo principais**¹³. Nauji, ypač nekodifikuoti nenorminiai reiškiniai mokinių darbuose turi būti taisomi, paaiškinant taisymo pagrindą, bet nelaikomi klaida. Būtina paaiškinti tokių reiškinių vartojimo įvairiuose stiliuose (viešojoje ir privačiojoje kalboje) skirtumus.

5. Naujieji skoliniai, jeigu nėra jų lietuviškų atitikmenų, rašomi adaptuoti (rašybiškai ir gramatiškai), pvz.: *animė*, *klipas*, *noliferis*, *trolis* (ir *trolinti*); nieko bloga, jei mokinys, nežinodamas, kaip žodį adaptuoti, pirmus kartus, kol išsiaiškins su mokytoju, parašys jį kabutėse („*noliferis*“).

6. Tikriniai simboliniai pavadinimai rašomi originalo kalba su kabutėmis („*Nike*“, „*Adidas*“, „*Youtube*“, „*Minescraft*“ [kompiuterinio žaidimo pavadinimas]).

7. Jeigu tikriniai pavadinimai dažnai vartojami ir linksta virsti bendriniais žodžiais, ne klaida juos rašyti adaptuotus mažąja raide (jei stilius nėra oficialusis dalykinis), pvz.: *feisbukas*, *skaipas*, *tviteris*, *guglas* (ir *guglinti*).

8. Kitų kalbų asmenvardžiai, atsižvelgiant į mokinių amžių ir galimybes, taip pat vadovėlių medžiagą, rašomi arba adaptuoti (*Fransua Renė Šatobrianas*), arba originalo rašyba su galūnėmis, kur jų reikia pagal svetimvardžių gramatinimo taisykles (*François René Chateaubriand'as*).

¹³ Prieiga internete: <http://konsultacijos.vlkk.lt/lit/88922>

REKOMENDACIJOS švietimo sistemos vadovams

Inicijuojant bendro kalbos taisyčių aprašo rengimą (žr. **3.1.4**), atsižvelgtina į tai, kad:

1) projekto metu atlikti tyrimai parodė, kad naujosios leksikos mokymas yra didelė problema:

a) nei mokytojai lituanistai, nei kitų dalykų (ypač informatikos) mokytojai nėra tinkamai parengti, kad galėtų savarankiškai orientuotis, kaip reaguoti į naująją leksiką ir diegti jos vartojimo normas;

b) nesprendžiant šios problemos mokiniai, baigę mokyklą, neturi reikiamo suvokimo, kaip elgtis su naujuoju leksikos sluoksniu, ir bendrinės kalbos vartoseną šiuo atžvilgiu darosi vis variantiškesnė, o jos normos nestabilios;

2) turi būti sukurta internetinė sistema, kurioje mokytojai būtų nuolat informuojami apie naujausius kalbos reiškinių vartojimo polinkius ir jų kodifikaciją, bendradarbiaujant su Valstybine lietuvių kalbos komisija ir kalbos normintojais.

Projektas parodė, kad mokytojų ir mokslininkų bendradarbiavimas leidžia operatyviai sukaupti duomenų apie dabartinę lietuvių kalbos mokymo padėtį ir jos problemas ir sudaro pagrindą kartu ieškoti sprendimų, todėl tai turėtų būti nuolatinė mokytojų kvalifikacijos kėlimo forma.

4. UŽDUOTYS LEKSIKAI MOKYTI

Projekto dalyvių pateiktas užduotis susistemino

Dangira Nefienė

Anykščių Antano Baranausko pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja ekspertė

5–6 klasė

1 užduotis. DUOMENYS APIE NAUJAŽODŽIUS

Tikslas: sužinoti, kad ir seni žodžiai gali įgauti naują reikšmę.

Pateikė Aušra Šeštokienė (Palangos senoji gimnazija)

Naudodamiesi *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* ir *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu*, kairėje pusėje įrašykite įprastą duoto žodžio reikšmę, dešinėje – kitą, naujai atsiradusią reikšmę. Žodžių sąrašą galite pratęsti patys.

- Daržovė –
- Lubos –
- Nulaužti –
- Plyta –
- Runkelis –
- Ruonis –
- Spinta –
- Stogas –

2 užduotis. ŽODŽIŲ REIKŠMIŲ KAITA

Tikslas: išmokti suvokti žodžių reikšmių kaitos priežastis.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Išrašykite iš *Lietuvių kalbos žodyno* ir *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno* nurodytų žodžių reikšmes ir jas palyginkite. Paaiškinkite, kodėl vienos žodžių reikšmės darosi retesnės aktyviojoje vartosenoje arba iš jos pasitraukė, o kitos atsirado.

	Žodis	Reikšmės „Lietuvių kalbos žodyne“	Reikšmės „Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne“
1.	<i>ausinukas</i>		
2.	<i>nuožvalga</i>		
3.	<i>povakaris</i>		
4.	<i>rietiklis</i>		
5.	<i>runkelis</i>		
6.	<i>skautas</i>		

3 užduotis. NAUJADARŲ KŪRYBA

Tikslas: išmokti pasidaryti reikiamą naują žodį.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Remdamiesi pateiktais pavyzdžiais, sukurkite naujadarų nuotraukose pavaizduotiems gyvūnams apibūdinti:

Pvz.:

žirgas ilgais karčiais – *ilgakartis*;

kiškis ilgomis ausimis – *ilgaausis*.

1. Katinas riestomis ausimis – ... , švelniu kailiu –

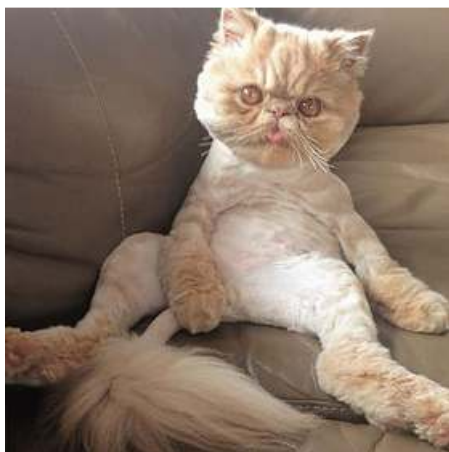
[*riestausis, švelniakailis*]

Nuotrauka iš portalo *15min.lt*, 2015 10 04 (Kačių paroda Klaipėdoje).

2. Katinas suplotu snukiu –

[*suplotasnukis*]

Nuotrauka iš portalo *lyrtas.lt*, 2015 10 09.

5 užduotis. SINONIMŲ VARTOJIMAS

Tikslas: išmokti tinkamai vartoti sinonimus.

Pateikė Jūratė Reinardaitė (Ukmergės Antano Smetonos gimnazija)

Suraskite žodžiams (pvz., *pasakoti, ašara...*) sinonimų.

Apibendrinkite ir įsivertinkite:

- Kaip man sekėsi?
- Ką supratau?
- Kur tai galėčiau pritaikyti?

6 užduotis. FRAZEOLGIZMŲ VARTOJIMAS

Tikslas: išmokti tinkamai vartoti frazeologizmus.

Pateikė Jūratė Reinardaitė (Ukmergės Antano Smetonos gimnazija)

Suraskite žodžiams (pvz., *pasakoti, ašara...*) frazeologizmų.

Apibendrinkite ir įsivertinkite:

- Kaip man sekėsi?
- Ką supratau?
- Kur tai galėčiau pritaikyti?

7 užduotis. IŠTIKTUKŲ VARTOJIMAS

Tikslas: išmokti vartoti ištiktukus kuriant tekstą.

Pateikė Irma Šedienė (Viešoji įstaiga Pranciškonų gimnazija, Kretinga)

Remdamiesi ***Bendrinės kalbos žodynu***, išrinkite 10 įvairius veiksmus apibūdinančių ištiktukų, perskaitykite jų reikšmes ir sukurkite smagų pasakojimą „Judrioji pertrauka“.

Pastaba. Daug ištiktukų rasite šio žodyno B raidės skyriuje.

8 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ REIKŠMĖS

Tikslas: suprasti, kad naujažodžiai neatskiriama mūsų kalbos dalis ir kad juos reikia vartoti atsakingai.

Pateikė Aldona Kruševičiūtė (Kretingos Marijono Daujoto pagrindinė mokykla)

Pabraukite **naujažodžius**, išrašykite juos ir paaiškinkite jų reikšmes.

1. Mes su tėveliu domimės aitvaravimu ir esame aitvaruotojų klubo kūrėjai, o mano pusbrolis žavisi akmenslydžiu.

.....
.....
.....

2. Vasarą Kuršių mariose plaukiojau akvabusu, buvo įdomi ekskursija, tik gaila, kad nepasidariau asmenukės.

.....
.....
.....

3. Visa šeima sportuoja: mama mėgsta bėgtakį, mudu su tėveliu žavimės lėkščiasvydžiu, o senelis yra atkaklus strėlyčiautojas.

.....
.....
.....
.....

4. Mano pasakos driežazmogis kenčia dantų skausmą, nes nemoka naudotis dantisiūliu, tikriausiai siųsiu jį pas gydytoją, kad įdėtų kabes ir pamokytų prižiūrėti dantis.

.....
.....
.....

7–8 klasė

1 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ REIKŠMĖS

Tikslas: išmokti suprasti naujažodžių reikšmes.

Pateikė Irma Šedienė (Viešoji įstaiga Pranciškonų gimnazija, Kretinga)

Remdamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu*, parenkite kryžiažodžio užduotį – išrašykite kryžiažodyje pavartotų žodžių reikšmes.

1.K	I	R	P	T	U	K	A	S											
					2.B	A	I	S	Ž	O	D	I	S						
			3.D	I	P	O	L	I	S										
							4.B	U	T	I	K	A	S						
				5.F	O	T	O	S	O	F	I	J	A						
		6.D	Ū	Z	G	Ė	S												
7.V	E	R	K	T	I	N	I	S											
					8.S	A	I	T	A	Ž	O	D	I	S					
							9.M	I	G	D	U	K	A	S					
10.N	U	O	Š	N	E	K	A												
					11.T	R	I	K	I	S									

Atsakymai:

1. Nedidelis įrankis kam kirpti, nukirpti, iškirpti.
2. Baisus (pavyzdžiui, visiškai nelietuviškai skambantis) žodis.
3. Daugiafunkcis miestas, jungiantis du skirtinguose šalies regionuose esančius didžiausius miestus, kurių susisiekimo sistema, ekonomika, turizmo verslas ir infrastruktūra plėtojama bendrai.
4. Nedidelė prabangių drabužių, aksesuarų parduotuvė.

5. Fotografijos ir filosofijos sintezė.
6. Dažniausiai oficialaus renginio tęsinys linksminantis neoficialioje aplinkoje.
7. Kas verkšlena dėl šauktinių kariuomenės ir nori nuo jos išsisukti arba kas tai parodijuoja.
8. Socialiniuose tinkluose ir tviteryje sutartiniu ženklu, dažniausiai grotelėmis (#), žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda.
9. Žaislas, kurio skleidžiama muzika, švieselės padeda vaikui užmigti.
10. Nusišnekėjimas, paistas.
11. Kompiuterio arba programinės įrangos sutrikimas.

2 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ REIKŠMĖS

Tikslas: išmokti suprasti naujažodžių reikšmes.

Pateikė Irma Šedienė (Viešoji įstaiga Pranciškonų gimnazija, Kretinga)

Remdamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu*, parenkite kryžiažodžio užduotį – išrašykite kryžiažodyje pavartotų žodžių reikšmes.

				5.D					10.L		
				V					I		
				I					M		
				R			8.L		P		
		3.K	4.T	T	6.G	7.K	A		A	11.G	
	2.T	A	Ū	A	E	A	V		K	Y	
1.G	E	R	B	K	I	M	E	9.Ž	O	D	12.I
N	P	S	I	I	T	T	L	I	J	U	V
I	Y	T	S	S	U	U	I	A	I	O	E
A	B	Y			K	K	A	U	S	L	I
U	A	K			Ė	Ė	I	M		I	K
Ž		L						U		S	A
Y		Ė						K			
K								Ė			
L											
Ė											

Atsakymai:

1. Prietaisas rankos pirštų lenkiamiesiems raumenims mankštinti.
2. Meniškas lydyto sūrio tepimas ant riekės.
3. Įtaisas vaikams arba gyvūnams (paprastai katėms) karstyti.
4. Vamzdelio (tūbelės) formos mielinė bandelė, pagardinta įvairių rūšių pabarstukais.
5. Dviračių takas.
6. Greitosios medicinos pagalbos automobilis.
7. Kramtomoji guma.
8. Moteriški patogūs plokščiapadžiai bateliai.
9. Kramtomoji guma.

10. Prekybos centruose nemokamai dalijamas plastikinis, kojele prilimpantis prie paviršiaus žaisliukas, įsigijus prekių už tam tikrą sumą.
11. Kas gydo liaudiškosios ar netradicinės medicinos priemonėmis (žolelėmis, užkalbėjimais, meditacija, bioenergija ir pan.).
12. Įveikimas.

3 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ REIKŠMĖS

Tikslas: išmokti suprasti naujažodžių reikšmes.

Pateikė Irma Šedienė (Viešoji įstaiga Pranciškonų gimnazija, Kretinga)

Naudodamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvu* išrinkite tris Jums įdomiausias / neįprastus / negirdėtus naujažodžius ir paaiškinkite, kuo jie Jums įdomūs. Ar pritariate, kad jie būtų laikomi bendrinės lietuvių kalbos žodžiais? Argumentuokite.

4 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ REIKŠMĖS

Tikslas: išmokti suprasti naujažodžių reikšmes, tinkamai juos vartoti tekste.

Pateikė Jūratė Reinardaitė (Ukmergės Antano Smetonos gimnazija)

Išrinkite šių dienų aktualijos naujažodžius (pvz., *verktiniai, kainapjūtė*) ir parašykite trumpą (pvz., 50 žodžių) tam tikro funkcinio stiliaus (publicistinio, administracinio, buitinio) tekstą.

Apibendrinkite ir įsivertinkite:

- Ko išmokote?
- Kas buvo įdomu?
- Kas buvo sunku?

5 užduotis. SKOLINIŲ LIETUVIŠKI ATITIKMENYS

Tikslas: mokytis taisyklingai vartoti skolinius.

Pateikė Aušra Šeštokienė (Palangos senoji gimnazija)

Naudodamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu* raskite ir įrašykite duotų nenorminių naujai skolintų žodžių lietuviškus atitikmenis:

1. Šopingas; 2. Piaras; 3. Barista; 4. Blògas; 5. Kastingas; 6. Láikas; 7. Flešmobas; 8. Hakeris; 9. Selfis; 10. Klikas; 11. Aftepartis.

„Kalba – tai brasta per laiko upę“ (V. Ilič-Svytičius)

ATSAKYMAI:

1. Apsipirkimas; 2. Savireklama; 3. Kavaviryus; 4. Tinklaraštis; 5. Atranka;
6. Patiktukas; 7. Suléktuvés; 8. Programišius; 9. Asmenuké; 10. Spragtelėjimas;
11. Pratéstuvés.

				1	P														
2					E														
3					R														
	4				L														
		5			A														
			6		I														
				7	K														
					8	O													
						9	U												
							10	P											
								11	E										

9–10 klasė

1 užduotis. DUOMENYS APIE NAUJAŽODŽIUS

Tikslas: sužinoti, kokie požymiai svarbūs naujažodžiams apibūdinti.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Atsiverkite internete *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyną* ir perskaitykite kelių pasirinktų puslapių naujienas. Pasirinkite jums patikusį naujažodį ir papasakokite, ką apie jį sužinojote iš duomenyne pateiktos informacijos.

Nurodykite, kokie požymiai svarbūs apibūdinant naujažodžius.

2 užduotis. DUOMENYS APIE NAUJAŽODŽIUS

Tikslas: išmokti apibūdinti ir įvertinti naujažodžius.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Atsiverkite internete *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyną* ir naudodamiesi jo paieškos langeliu raskite žodžius, turinčius fragmentą ***robo**.

Apibūdinkite, kaip šie naujažodžiai sudaryti, ką jie reiškia, ar juos galima laikyti taisyklingais ir vartotinais bendrinėje kalboje.

3 užduotis. NAUJADARŲ KŪRYBA

Tikslas: išmokti suprasti naujų žodžių darybos poreikius ir galimybes.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Atsiverkite internete *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyną* ir naudodamiesi jo paieškos langeliu raskite žodžius, turinčius antrąjį sudurtinio žodžio dėmenį ***žmogis**.

Pasakykite, kokius žmogaus požymius ar jo veiklos ypatumus atskleidžia šie naujadarai.

4 užduotis. NAUJADARŲ KŪRYBA

Tikslas: išmokti įvertinti naujai padarytus žodžius ir jų tikimą vartoti.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Atsiverkite internete *Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvą*, jo puslapį „Atitikmenų siūlymas“ ir panagrinėkite, kokius skolinių *kosplėjus* ir *tyzeris* atitikmenis siūlo svetainės lankytojai.

Įvertinkite kiekvieną siūlomą atitikmenį: ar jis atitinka norimą juo nusakyti sąvoką, ar aiškus, ar taisyklingai sudarytas, ar greitai įsimenamas. Ką galėtumėte pasiūlyti jūs? Jei sugalvojote gerų atitikmenų, nusiųskite juos tartuvo kūrėjams.

5 užduotis. VIETOVARDŽIŲ VARTOJIMAS

Tikslas: išmokti taisyklingai vartoti vietovardžius, suvokti jų vartojimo nesunormintoje kalboje ir bendrinėje kalboje skirtumus, mokyti naudotis skirtingais žodynais.

Pateikė Sonata Maigaitė (Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazija)

Trumpas tiriamasis darbas. Pasirinkite keletą savo krašto vietovardžių, naudodamiesi *Vietovardžių žodynu* taisyklingai juos išlinksniuokite ir sukirčiuokite. Paprašykite tuos vietovardžius išlinksniuoti ir sukirčiuoti keleto toje vietovėje gyvenančių žmonių.

Gavę duomenis, apibendrinkite ir palyginkite su savo atliktu darbu.

6 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ VARTOJIMAS

Tikslas: išmokti tikslingai vartoti naujažodžius, suvokti jų vartojimo ypatumus.

Pateikė Sonata Maigaitė (Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazija)

Naudodamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvu* išrinkite tris Jums įdomiausius / neįprastus / negirdėtus naujažodžius ir paaiškinkite, kuo jie Jums įdomūs. Ar pritariate, kad jie būtų laikomi bendrinės lietuvių kalbos žodžiais? Argumentuokite.

2 užduotis. NAUJAŽODŽIŲ APIBRĖŽTYS

Tikslas: išmokti kuo tiksliau apibrėžti, ką reiškia žodis.

Pateikė Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Naudodamiesi interneto paieškos įrankio **Google** pateikiamais vartosenos pavyzdžiais, surinkite informacijos apie nurodytus žodžius:

dažasvydis, dekupažas, gartraukis, gaspačas, gražgarstė, grikiada, išparduotuvė, kizomba, patiktukas, taupuolis, -ė, žingsniuoklis.

- Nustatykite šių žodžių reikšmę.
- Nurodykite naujažodžių kilmę (jei tai naujadaras – ir darybos būdą).
- Paaiškinkite, kodėl šių naujų žodžių lietuvių kalboje prireikė (pagalvokite, kokios jų atsiradimo priežastys).

Palyginkite, kaip šie žodžiai apibūdinami internetiniame **Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyje**.

Jei pastebėjote, kad jūsų surasti duomenys tikslesni, arba manytumėte, kad duomenyje pateiktą informaciją reikėtų papildyti, parašykite jo rengėjams el. laišką su pasiūlymais (el. pašto adresą rasite duomenyno interneto puslapyje apačioje).

5. NUORODOS

Puslapis MOKYTOJAMS interneto svetainėje *Kalbos namai* –

http://www.kalbosnamai.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=143&Itemid=69

Skaitmeninių kalbos išteklių nuorodos –

http://www.kalbosnamai.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=26